

Michał A. Piegzik
Uniwersytet Wrocławski

Rozwój szkół prawa w Japonii w okresie ery Meiji

The development of law schools in Japan during the Meiji period

明治時代における日本の法科大学院の発達

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie procesu powstawania szkół prawa w Japonii w okresie wielkich kodyfikacji ery Meiji (1868–1912). Wraz z przełamaniem ponad 200-letniej izolacji Cesarstwo Japonii, rozumiejąc konieczność modernizacji państwa, zainicjowało proces zmian politycznych oraz społeczno-gospodarczych. Narzędziem reformatorów stało się prawo, które zamierzano skodyfikować od podstaw, biorąc za wzór rozwiązania przyjęte w krajach należących do zachodniej kultury prawnej. We wczesnym okresie ery Meiji Japończycy, nie posiadając własnych szkół prawa i wykształconych jurystów, wykorzystali pomoc francuskich prawników, dzięki którym uchwalono wczesne kodeksy oraz założono pierwsze ośrodki jursprudencji. Choć początkowo miały one na celu wyłącznie wspieranie prac japońskiego rządu przy legislacji i analizę teoretyczną prawa francuskiego, szybko dołączyły do nich szkoły skupiające znawców anglosaskiego, niemieckiego oraz tradycyjnego japońskiego prawa. W przeciągu ponad 40 lat w Japonii wykształcono tysiące nowoczesnych jurystów i prawników, którzy wzięli aktywny udział w tworzeniu dalszych kodeksów i stali się elitą polityczną cesarstwa.

Słowa kluczowe

historia japońskiego prawa, kodyfikacja ery Meiji, Uniwersytet Tokijski, szkoły prawa w Japonii.

Abstract

The main goal of this paper is to describe the process of creating law schools in Japan during the codification of the Meiji period (1868-1912). After more than 200 years of isolation the Empire of Japan realized the need for modernization of the state and initiated political and socio-economic changes. Law became the main tool for the reformers and Japan intended to codify it from scratch, taking as an example the solutions adopted in the legal culture of the countries of the West. At the beginning of Meiji period the Japanese, who did not have their own law schools and educated jurists, used the help of French lawyers who assisted in passing the early codes and establishing the first centers of jurisprudence. Although initially those centers only supported the work of the cabinet and made theoretical analysis of French law, they were soon joined by schools gathering experts of Anglo-Saxon, German and Japanese traditional law. During over 40 years Japan educated thousands of modern jurists and lawyers, who took an active part in the creation of new codes and who became the political elite of the empire.

Key words

history of Japanese law, codification of Meiji period, Tokyo University, law schools in Japan

1. Rys historyczny

W historii nauki prawa japońskiego można wyróżnić chronologicznie trzy najważniejsze okresy: jurysprudencji klasycznej (ok. 600–1868), jurysprudencji ery przemiany (1868–1945), a także jurysprudencji nowoczesnej (od 1945 r. do chwili obecnej), którą można inaczej określić mianem jurysprudencji czasów pokoju i demokracji.

Jurysprudencja klasyczna, obejmująca swoimi ramami ponad dwanaście wieków, jest tradycyjnie dzielona przez historyków prawa na okres wczesnego konfucjanizmu feudalnego (ok. 600–1184), okres pełnego średniowiecza (ok. 1185–1583), jak również okres rządów rodu Tokugawy (1603–1867)¹. Punktami centralnymi rozważań pierwszych japońskich jurystów był wpływ religii shintō na status Cesarza Japonii i prawa rządzące ludem Yamato, problem adaptacji chińskiego konfucjanizmu oraz neokonfucjanizmu do warunków rodzimego feudalizmu opartego na zasadzie lojalności i hierarchii społecznej, jak również oddziaływanie buddyzmu na ogólną filozofię prawa². Pomimo wpływów chińskiej kultury na Japonię już od czasów starożytnych japońska jurysprudencja klasyczna zachowała swoją autonomię i znacząco różniła się od chińskiej jurysprudencji, tworząc odrębną naukę prawa³.

Wśród najważniejszych reprezentantów okresu klasycznej jurysprudencji japońskiej należy wymienić: księcia Taishi Shōtoku (573–621), autora siedemnastu artykułów (*Konstytucja Shōtoku*) harmonijnego oraz sprawiedliwego społeczeństwa⁴; historyka i prawnika Chikafusę Kitabatakę (1293–1354) oraz jego *Kronikę Autentycznych Rodowodów Boskich Cesarzy*⁵; neokonfucjanistę Banzana Kumazawę (1619–1691), autora *Daigaku Wakumon*⁶; neokonfucjanistę Kyūsō Muro (1658–1734) badającego relacje pomiędzy władzą cesarską oraz shōguna (*Shundai Zatsuwa*)⁷; konfucjanistę ze szkoły „starego nauczania”, Sorai Ogyū (1666–1728), oraz jego *Gakusoku* i *Bendō*; filozofa prawa Shōekiego Andō (1703–1762) oraz jego pięć największych zbrodni i dziesięć wykro-

¹ Szerszą charakterystykę japońskiego prawa od czasów najwcześniejszych aż do rewolucji Meiji przedstawił Y. Noda, *Introduction to Japanese Law*, [w:] M. Dean (red.), *Japanese Legal System: Text and Materials*, Cavendish Pub., London 1997, s. 79–88.

² Zob. A. Kość, *Filozoficzne podstawy prawa japońskiego w perspektywie historycznej*, Wyd. KUL, Lublin 2001, s. 45–55.

³ D. A. Funk, *Traditional Japanese Jurisprudence: Justifying Loyalty and Law*, „Southern University Law Review” 1990, no 17, s. 171–173.

⁴ 日本書紀卷第二十二推古天皇六百年 (Nihon Shoki, kandai 22, Suiko Tenno, Roppiakunen, pl. Kroniki japońskie, t. 22, Cesarzowa Suiko, 604 n.e.), http://miko.org/~uraki/kuon/furu/text/syoki/syoki22.htm#sk22_02 [dostęp 07.05.2016].

⁵ 神皇正統記 (JinnōShōtōki, pl. Kronika Autentycznych Rodowodów Boskich Cesarzy), <http://www.j-texts.com/chusei/rek/jinno.html> [dostęp: 07.05.2016].

⁶ T. Najita, *Japan: The Intellectual Foundations of Modern Japanese Politics*, University of Chicago Press, Chicago–London 1980, s. 53–55.

⁷ Nakai, *Tokugawa Confucian Historiography: The Hayashi, Early Mito School and Arai Hakuseki*, [w:] P. Nosco (red.), *Confucianism and Tokugawa Culture*, Princeton University Press, Princeton 1984, s. 77–91.

czeń⁸; reprezentanta szkoły „narodowego nauczania” (jap. *kokugaku*), Motōri Norinagę (1730–1801), oraz jego *Komentarze nad Kojiki (Kokijiden)*; a także reprezentanta szkoły Mito, Seishisaiego Aizawę (1781–1863), badającego rolę polityki obronnej rodu Tokugawa w stosunku do potęg kolonialnych (jap. *shinron*) oraz postulującego wprowadzenie koncepcji „jedności narodowej” w prawie (jap. *kokutai*)⁹.

2. Pierwszy etap reform

Koniec ponad 250-letniej izolacji Japonii (epoka Edo) w 1853 r. przyniósł ze sobą konieczność reformy państwa oraz jego prawa. Dzięki restauracji władzy cesarskiej, obaleniu szogunatu oraz ograniczeniu wpływów arystokracji w lokalnej administracji Japonia wkroczyła na ścieżkę przemian ustrojowych, gospodarczych oraz społecznych. Po etapie całkowitego odrzucenia Zachodu, zarówno w wymiarze politycznym, kulturalnym, jak i poprzez stworzenie barier w postaci zamknięcia granic dla obcokrajowców, Japonia podjęła decyzję o westernizacji, tj. przyjęciu zachodnich wzorców¹⁰. W 1862 r. pierwszych japońskich badaczy zachodniej cywilizacji skierowano do Holandii, z którą władze feudalne już wcześniej utrzymywały oficjalne kontakty¹¹. Jednak dopiero rok 1868 – moment objęcia władzy przez cesarza Mutsuhito – wyznaczał początek rewolucji Meiji, ery oświecenia, która również miała miejsce w japońskiej jurysprudencji¹².

Najszybszą drogą do osiągnięcia statusu mocarstw kolonialnych i dołączenia do wielkiej rodziny liczących się narodów na arenie międzynarodowej według Japończyków miało być przyjęcie zachodnich wzorców ustrojowych oraz prawnych¹³. Analizując systemy prawne państw europejskich, Japończycy zdecydowali się pójść drogą legislacji

⁸ Zob. T. Yasunaga, *Ando Shoeki: Social and Ecological Philosopher in Eighteenth-Century Japan*, Weatherhill, New York 1992.

⁹ Zob. J. S. Brownlee, *Four Stages of the Japanese Kokutai* – treść przemówienia z konferencji JSAC organizowanej przez University of British Columbia w październiku 2000 r., <http://www.iar.ubc.ca/centres/cjr/seminars/semi2000/jsac2000/brownlee.pdf> [dostęp: 07.05.2016]; J. Owen, *Kokutai no Hongi: Cardinal Principles of the National Entity of Pana*, Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts 1949.

¹⁰ P. Behrendt, *Proces Westernizacji Azji*, <http://www.polska-azja.pl/2011/06/15/p-behrendt-paradoksy-westernizacji-azji> [dostęp: 25.05.2016]. O procesie westernizacji Japonii szerzej pisze J.P. Lehmann, *The Roots of Modern Japan*, [w:] M. Dean (red.), *op. cit.*, s. 89–103.

¹¹ A. Zaorski, *Stosunki historyczne i historyczno-prawne pomiędzy Unią europejską a Japonią*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy” 2013, nr 9; B. Jelonek, *XIX-wieczne procesy tworzenia Japońskiego Kodeksu Cywilnego*, [w:] M. Sadowski, A. Spsychalska, K. Sadowa (red.), *Rozprawa o metodzie prawa i polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015, s. 257.

¹² Cezury czasowe dla okresu rewolucji Meiji w prawie są nieco inne niż w przypadku analogicznego procesu modernizacji w sferze polityki i gospodarki, choć pozostają sprawą uznaniową. Przyjmuje się, że pierwszy etap nowoczesnej japońskiej jurysprudencji to lata 1868–1916. Y. Noda, *Comparative Jurisprudence in Japan: Its Past and Present*, part I, [w:] H. Tanaka, M. D. Smith (red.), *The Japanese Legal System. Introductory Cases and Materials*, University of Tokyo Press, Tōkyō 1976, s. 200.

¹³ N. Hozumi, *The New Japanese Civil Code: As Material for the Study of Comparative Jurisprudence*, Tokyo Print. Co., Saint Louis 1904, s. 2.

francuskiej, gdyż system *common law* wydawał się zbyt skomplikowany, zaś francuskie rozwiązania prawne były dobrze sprawdzone przez ponad pół wieku ich obowiązywania. W 1869 r. japoński rząd podjął decyzję o przełożeniu wszystkich pięciu francuskich kodeksów oraz konstytucji Francji na język japoński¹⁴. Autorem tłumaczeń kodeksu karnego, a następnie kodeksu cywilnego był wyznaczony przez Ministra Sprawiedliwości baron Rinshō Mitsukuri, dla którego największym problemem było wierne przeniesienie francuskiej terminologii prawnej na japoński grunt. Pomimo tego, iż żaden z tych dwóch kodeksów ostatecznie nie wszedł w życie, oba przekłady stały się pierwszym krokiem do recepcji europejskiego prawa kontynentalnego oraz stanowiły podstawę narodzin nowoczesnej japońskiej jurysprudencji¹⁵.

Od momentu decyzji o modernizacji prawa w Japonii Ministerstwo Sprawiedliwości stało się ośrodkiem skupiającym większość japońskich jurystów. W latach siedemdziesiątych ich prace zostały podporządkowane przygotowaniu projektu nowej konstytucji oraz kodyfikacji różnych gałęzi prawa w celu zerwania z dotychczasową tradycją prawną kraju. W tym czasie nauka prawa w Japonii ograniczała się do zrozumienia systemów prawa pozytywnego państw Zachodniej Europy, które w oczach Japończyków były same w sobie bardzo skomplikowane. Japońscy juryści poświęcili wiele czasu oraz pracy, aby zrozumieć wszystkie systemy prawa oraz wskazać konkretnie takie mechanizmy, który idealnie sprawdzą się w rodzimych warunkach. Jak podkreśla Yoshiyuki Noda, japońscy juryści wierzyli naiwnie, że jeżeli konkretny system prawa sprawdził się w kraju pochodzenia, będzie działał tak samo dobrze w Japonii. Prawo porównawcze w tym okresie miało wyłącznie na celu usprawnienie legislacji, przy czym za prawo uznawano jedynie prawo w znaczeniu formalnym (fr. *le loi*), czyli ustawy oraz inne akty normatywne¹⁶.

W pierwszym okresie ery Meiji prawoznawstwo w Japonii było traktowane instrumentalnie, jako sztuka doskonalenia prawa oraz jego mechanizmów¹⁷. Japońscy juryści przyjęli obowiązujący wówczas w Niemczech model jurysprudencji prawa, który ich zdaniem był najlepiej przystosowany do rozwiązywania bieżących problemów legislacyjnych¹⁸. Należały do nich przede wszystkim problemy natury językowej, gdyż nie wszystkie terminy prawne pochodzące z języków obcych, szczególnie francuskiego, istniały w języku japońskim. Do pomocy przy legislacji rząd cesarski ostatecznie zdecydował

¹⁴ R. Yamaguchi, „*Mille-feuilles influences*” – *Reception of foreign law in the Edo-Meiji period Japan*, Kyushu University Legal Research Bulletin, Graduate School of Law, Kyushu University, 2013; Treaty of Kanagawa 1854; <http://www.history.navy.mil/branches/teach/pearl/kanagawa/friends5.htm>, [dostęp 30.05.2016].

¹⁵ A. Kość, *op. cit.*, s. 78.

¹⁶ Y. Noda, *Meiji Shōnen ni okeru Furansuhō no Eikyō*, „Nichifutsu Hogaku” 1961, no 1, s. 3–59.

¹⁷ Y. Noda, *Comparative Jurisprudence in Japan: Its Past and Present*, part II, “Law in Japan” 1976, no 1, s. 6–7.

¹⁸ L. Leszczyński, *Prawo japońskie*, [w:] W. Barbasiewicz (red.), *Główne Kultury Prawne Współczesnego Świata*, PWN, Warszawa 1995, s. 180–181.

się zatrudnić europejskich prawników, którzy opuścili swoje ojczyzny i przyjechali na wiele lat do kraju położonego na drugim końcu świata, realizując swoje ambicje partycypowania w stworzeniu idealnego systemu prawa. Dzięki ich działalności Japonia nie tylko zreformowała swój system prawa, lecz także wykształciła własne szkoły prawa, czyli ośrodki skupiające japońskich (a początkowo także zagranicznych) jurystów, którzy zajmowali się rozwiązywaniem ideologicznych i praktycznych problemów w prawie. Wraz z rozwojem nauki prawa w Japonii szkoły te stały się najważniejszymi placówkami edukacyjnymi dla przyszłych pokoleń japońskich prawników i uzyskały status uczelni wyższych, z których znakomita większość istnieje do dnia dzisiejszego.

3. Rozwój szkół prawa w Japonii w latach 1872–1916

We wrześniu 1871 r. za namową doradcy prawnego rządu cesarskiego, George'a Bousqueta, Ministerstwo Sprawiedliwości wydało reskrypt, w którym zapowiedziało otwarcie placówki edukacyjnej oferującej kurs prawa francuskiego oraz doskonalący znajomość języka francuskiego. Warunkiem przyjęcia do szkoły miał być pozytywny wynik z egzaminu wstępnego z języka francuskiego oraz sino-japońskich znaków. Z uwagi na małą liczbę miejsc oraz konieczność pokrycia wysokiego czesnego miała to być szkoła gromadząca jedynie elity. W lipcu 1872 r. na pierwszy rok studiów przyjęto łącznie 20 osób. Początkowo Ministerstwo planowało utrzymywać około 100 studentów oraz pracowników naukowych, lecz z powodu ograniczeń finansowych wkrótce zdecydowano się zredukować liczbę miejsc do zaledwie 36. W lipcu 1876 r. szkołę prawa francuskiego (zwaną inaczej Meihōryō) opuściło 20 pierwszych absolwentów. Wielu z nich odegrało w późniejszych latach kluczową rolę w rozwoju nauki prawa w Japonii, jak również objęło kluczowe stanowiska w administracji państwowej. Wśród najbardziej zasłużonych dla kraju absolwentów szkoły prawa francuskiego należy wymienić: Shirō Isobe – redaktora Kodeksu cywilnego, Misao Inoue – założyciela szkoły prawa Kansai na Uniwersytecie Kansai, Hisashi Ogura – dyrektora szkoły prawa Kansai, Tatsuo Kishimoto – założyciela oraz dyrektora szkoły prawa Meiji na Uniwersytecie Meiji, a także Toyozō Takagi – sędziego Sądu Najwyższego oraz Wiceministra Sprawiedliwości¹⁹.

W 1872 r. cesarski rząd proklamował pierwszy oficjalny zawód prawniczy, Daigennin, którego głównym zadaniem miało być reprezentowanie stron w sporach prawnych. Daigenninem mógł zostać jedynie mężczyzna, który ukończył 21. rok życia oraz miał nieskazitelny charakter. Ze względu na to, iż rządowa proklamacja nie przewidywała żadnych innych dodatkowych wymagań, pierwszy japoński zawód prawniczy nie cieszył się początkowo poważaniem społecznym w przeciwieństwie do prawników w kra-

¹⁹ Zob. K. Uchiike, *Meiji Hōgaku Kyōikushi no Kenkyū*, „Hōseishi Kenkyū” 1989, no 1, s. 238–240.

jach cywilizowanych²⁰. System ten został ulepszony w kolejnych latach poprzez wprowadzenie obowiązkowej licencji, a później także uzyskania pozytywnego wyniku z egzaminu państwowego lub wykazania ciągłej praktyki w zawodzie. Ustanowienie instytucji Daigennina umożliwiło wykształcenie się w Japonii nie tylko reprezentantów doktryny prawniczej, ale także grupy zawodowych prawników, którzy odrzucili dotychczasowe tradycyjne rozważania nad naturą prawa oraz jego wpływu na autorytet cesarza, położyli zaś większy nacisk na rozwiązywanie praktycznych problemów prawa.

Z uwagi na duże zainteresowanie problematyką prawa mocarstw kolonialnych w 1874 r. w skupiającej się na nauce *common law* Szkoły Kaisei (jap. Kaisei Gakkō) otwarto dodatkowe kursy prawa francuskiego. W ramach nawiązanych stosunków dyplomatycznych Japonia wysłała do Europy, a w szczególności do Francji, Niemiec oraz Wielkiej Brytanii specjalnie wyselekcjonowanych studentów prawa, aby zapoznali się z systemami prawa oraz kulturą prawną ówczesnych światowych potęg. Dostęp do japońskich szkół prawa otrzymali również europejscy prawnicy, których część została zatrudniona jako wykładowcy prawa francuskiego, niemieckiego oraz anglosaskiego²¹. Na szczególne wyróżnienie zasługuje postać profesora Wydziału Prawa Uniwersytetu Paryskiego, Gustava Émila Boissonade de Fontarbie²², który przebywał w Japonii 20 lat, wnosząc nie tylko wielki wkład w przekład francuskich kodeksów na język japoński, ale także w edukację japońskich prawników²³.

Poszerzając funkcjonującą na terenie Prefektury Tokio szkołę Kaisei Gakkō, w 1877 r. japoński rząd utworzył pierwszą uczelnię publiczną, która dziesięć lat później otrzymała nazwę Uniwersytetu Cesarskiego (jap. Teikoku Daigaku), zaś w 1897 r. Uni-

²⁰ E. I. Chen, *The National Law Examination of Japan*, "Journal of Legal Education" 1989, vol. 39, no 1, s. 1–2.

²¹ J. S. Woodruff, *The Japanese Lawyer*, „Nebraska Law Review” 1955–1956, vol. 35, s. 430.

²² Gustave Émile Boissonade de Fontarbie urodził się 7 czerwca 1825 r. w Vincennes (region Île-de-France) jako pierwszy syn francuskiego hellenisty Jeana François Boissonade de Fontarbie oraz Marii Rose Angélique Bontry. W 1852 r. uzyskał on tytuł doktora nauk prawnych na Uniwersytecie Paryskim, zaś w 1864 r. obronił rozprawę habilitacyjną (fr. *agrégé*). W 1867 r. został profesorem-adiunktem na Wydziale Prawa Uniwersytetu Grenoble. Sześć lat później, podczas prowadzenia zajęć w zastępstwie na Uniwersytecie Paryskim, Boissonade został spostrzeżony przez japońskiego ambasadora w Paryżu, Hisanobu Samejimą (używającego fikcyjnego imienia – Nakahira Machida), który w 1865 r., w wieku zaledwie 21 lat, opuścił Japonię w celu pobrania nauk w europejskich potęgach kolonialnych. Japończyk zaproponował Francuzowi wyjazd do Tokio w celu wsparcia modernizacji całego japońskiego systemu prawa. Boissonade, dostrzegając szansę na stworzenie idealnego systemu prawa i rozszerzenie francuskich wpływów, wyraził zgodę i udał się na wschód, pozostawiając w kraju na ponad 20 lat swoją żonę i dzieci. Wpływ Francuza na japoński system prawa dotyczył gałęzi prawa karnego i cywilnego, jak również edukacji nowego pokolenia japońskich jurystów. Po zakończeniu prac i upływie terminu kontraktu z rządem Meiji Boissonade powrócił do Francji w 1895 r., gdzie zmarł 15 lat później. Y. Ōkubo, *Nihon Kindaihō no Chichi Bowasonādo*, Iwanami Shoten: Tōkyō 1977; R. Sims, *French Policy Towards the Bakufu and Meiji Japan 1854–1894*, Richmond Curzon, Avon 1998, s. 158, http://www.hosei.ac.jp/gaiyo/daigaku_shi/museum/2012/120621.html, [dostęp 24.05.2016].

²³ A. Kość, *op. cit.*, s. 79.

wersytetu Tokijskiego (jap. Tōkyō Daigaku). Jednym z fundamentów nowego uniwersytetu był utworzony w 1877 r. Wydział Prawa (jap. Hōgakubu), gdyż to właśnie prawo było najważniejszym narzędziem służącym do dalszej modernizacji kraju. Utworzenie Hōgakubu wyznaczało nowy okres w historii nauki prawa w Japonii, ponieważ od tego czasu aż do 1945 r. podział japońskiej jurysprudencji przebiegał ściśle według przynależności do jednej z kilkunastu szkół reprezentujących określony program nauczania oraz zajmujących się konkretnymi dziedzinami prawa.

W kwietniu 1880 r. do istniejących już Meihōryō oraz Kaisei Gakkō dołączyła Tokijska Szkoła Prawa (jap. Tōkyō Hōritsu Gakkō), która została założona przez japońskich prawników wykształconych w szkołach prawa francuskiego – Magane Kanamaru, Osamu Itō oraz Masakuni Satta. Cel, który przyświecał Japończykom, to nauczanie nowych japońskich przepisów i zgłębianie teoretycznych zagadnień związanych z francuskim systemem prawa poprzez interpretację i analizę kodeksu cywilnego i innych kodeksów²⁴. Tokijska Szkoła Prawa od samego początku stała w opozycji do Meihōryō, która popierała postulaty wolności obywatelskiej oraz gwarancji praw politycznych. Gdy we wrześniu 1885 r. Meihōryō została administracyjnie wchłonięta przez prężnie rozwijający się Wydział Prawa Uniwersytetu Tokijskiego, Tokijska Szkoła Prawa zaczęła tracić swą dominującą pozycję w japońskiej jurysprudencji wraz z przesunięciem ciężaru badań z systemu prawa francuskiego na system prawa angielskiego oraz niemieckiego²⁵. W maju 1889 r., w celu utworzenia jednolitego ośrodka badań nad zagadnieniami związanymi z prawem francuskim, doszło do połączenia Tokijskiej Szkoły Prawa z Tokijską Szkołą Francuską (jap. Tōkyō Furansu Gakkō), które utworzyły Japońsko-Francuską Szkołę Prawa (jap. Wafutsu Hōritsu Gakkō)²⁶.

Podczas burzliwej debaty nad uchwalonym Kodeksem cywilnym opracowanym przez Gustava Boissonade’a, która miała miejsce w latach 1893–1898, Japońsko-Francuska Szkoła Prawa zajęła stanowisko profrancuskie, wspierając autora nowego kodeksu oraz nalegając na jego natychmiastowe wejście w życie. Do największych zwolenników dzieła Boissonade’a należał dziekan Wafutsu Hōritsu Gakkō, doktor nauk prawnych Kenjirō Ume²⁷, który na polecenie premiera Hirobumiego Itō w 1893 r. stworzył wraz

²⁴ R. Yamaguchi, *op. cit.*

²⁵ Wydział Prawa Uniwersytetu Tokijskiego, doceniając potęgę Imperium Brytyjskiego, skupił się na komparatyście prawa anglosaskiego, jak również prawa niemieckiego, uznając, iż wpływy francuskie w kraju w ciągu zaledwie 20 lat stały się zbyt silne. Pod względem geopolitycznym Japonia, jako państwo morskie odizolowane od spraw kontynentu, była porównywana raczej do konserwatywnej i morskiej Wielkiej Brytanii lub przemysłowych i zdyscyplinowanych Niemiec, niżeli do romantycznej i liberalnej Francji.

²⁶ A. Yoshii, *Tōkyō Hōgakkō*, [w:] *Nihonshi Daijiten*, kan 5, Heibonsha, Tōkyō 1993.

²⁷ Kenjirō Ume (jap. 梅謙次郎) urodził się w 1860 r. w Prowincji Izumo (współcześnie Prefektura Shimane) jako drugi syn doktora pracującego w posiadłości Matsue. Jako student został wysłany do Wydziału Spraw Zagranicznych Uniwersytetu Tokijskiego, gdzie otrzymał polecenie nauki języka francuskiego. W związku z wybitnymi postępami w edukacji został on zatrudniony w Ministerstwie Sprawiedliwości,

z dwoma profesorami prawa na Uniwersytecie Tokijskim, Masaakim Tomiim oraz Nobushige Hozumim, Komitet do Spraw Rewizji Kodeksu Cywilnego (jap. Hōten Chōsa Kai). Z uwagi na to, że w zespole Umiego znalazło się również dwóch aktywnych sceptyków francuskiego prawa cywilnego, Japończyk nie zdołał przeforsować projektu *Boussonade*'a uzupełnionego o zaledwie kilka poprawek, gdyż ostatecznie zgromadzenie ogólne komitetu przyjęło niemiecki system pandektowy²⁸. Mimo swojej porażki Ume zdołał zachować część propozycji Francuza, przekonując oponentów, iż Kodeks cywilny odnoszący się bezpośrednio do Kodeksu Napoleona, nie jest jedynie narodowym produktem francuskim, lecz ucieleśnieniem uniwersalnego prawa naturalnego, a więc modelem prawa nowoczesnego²⁹.

Wkład Japońsko-Francuskiej Szkoły Prawa w kodyfikację prawa cywilnego został doceniony przez rząd cesarski, który w sierpniu 1903 r. zmienił jej nazwę na Uniwersytet Prawa i Polityki (jap. Hōsei Daigaku)³⁰, zaś w kwietniu 1920 r. cesarz oficjalnie podniósł jej rangę, przekształcając ją w uczelnię wyższą³¹.

Trzecią chronologicznie szkołą prawa powstałą w Japonii była Szkoła Specjalistyczna (jap. Senshū Gakkō) założona we wrześniu 1880 r. przez Nagatane Sōmę, Inatarō Tajiriego oraz Tanetarō Megatę. Wszyscy trzej japońscy prawnicy spędzili kilka lat w Stanach Zjednoczonych, poznając ich ustrój społeczno-gospodarczy oraz promując własny kraj w postaci utworzonego w Nowym Jorku w grudniu 1875 r. Klubu Prawa Japońskiego. Szczególną uwagę Japończyków zwróciło kilka zjawisk: miejscowy kapitalizm przyjmujący formę liberalizmu gospodarczego, prostota prawa prywatnego oraz praktyczny charakter zawodu prawnika. Decydując się na powrót do Japonii pod koniec lat siedemdziesiątych, Japończycy zamierzali przekazać swoje cenne i inne od dotych-

a także jako wykładowca na Uniwersytecie Tokijskim. W 1886 r. Ume został wysłany przez japoński rząd na wyjazd naukowy do Francji, konkretnie do Uniwersytetu w Lyonie, gdzie trzy lata później uzyskał tytuł doktora nauk prawnych. W tym samym roku Japończyk studiował także na Uniwersytecie Humbolda w Berlinie i następnie powrócił do Japonii, aby objąć stanowisko wykładowcy na Wydziale Prawa Uniwersytetu Tokijskiego, a także kanclerza w Ministerstwie Rolnictwa i Handlu. Szczyt kariery Ume przypadł na okres prac nad kodyfikacją prawa cywilnego. Obok Masaakiego Tomii oraz Nobushige Hozumiego uznawany jest współcześnie za ojca japońskiego Kodeksu cywilnego – *Mimpō*. T. Oka, *Meiji Mimpō to Ume Kenjirō: Kikoku 100 Nen o Hata ni sono Gyūseki o Furikaeru*, „Hōgaku Kokorozashi Hayashi” 1991, Nr 88/4.

²⁸ K. Takayanagi, *A Century of Innovation. The Development of Japanese Law, 1868–1961*, [w:] *The Japanese Legal System...*, s. 182.

²⁹ A. Kość, *op. cit.*, s. 79; L. Górnicki, *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 1*, C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2012, s. 97; J. Bouineau, J. Roux, *200 Ans de Code Civil*, ADPF-Publications, Paris 2004, s. 95–97; J.L. Halpérin, *Deux cents ans de rayonnement du Code civil des Français?*, „Les Cahiers de droit” 2005, vol. 46, n°1–2, s. 243–245.

³⁰ Od 1903 do 1910 r. stanowisko naczelnego dyrektora Hōsei Daigaku, aż do śmierci, pełnił Kenjirō Ume.

³¹ 大学令(大正7年勅令第388号), [jap. Daigakurei, Taishō 7 NenChokureiDai 388 Go, pl. Akt Uniwersytecki, edykt cesarski z 7 roku Ery Taishō, akt nr 388], <http://www.geocities.jp/nakanolib/rei/rt07-388.htm> [dostęp: 12.05.2016].

czasowych doświadczenia młodszemu pokoleniu prawników. W tym celu otworzyli oni prywatną Szkołę Specjalistyczną, w której nauczanie miało polegać na „praktycznym wykorzystaniu wiedzy oraz osiągnięć innych”. Szkoła jako pierwsza w kraju utworzyła Wydział Prawa Gospodarczego obok Wydziału Prawa. To, co różniło Szkołę Specjalistyczną od Wydziału Prawa Uniwersytetu Tokijskiego oraz Japońsko-Francuskiej Szkoły Prawa to fakt, iż oprócz języka francuskiego oraz angielskiego wykłady były również prowadzone w języku japońskim, gdyż założyciele kładli mocny nacisk na wykształcenie grupy rodzimych prawników-praktyków, a nie tylko jurystów zajmujących się koncepcjami teoretycznymi³².

Wkład Szkoły Specjalistycznej w kształcenie prawników został doceniony przez rząd cesarski, który w lipcu 1913 r. zmienił jej nazwę na Uniwersytet Senshū (jap. Senshū Daigaku), zaś w maju 1922 r. cesarz oficjalnie podniósł jej rangę do uczelni wyższej.

Czwartą chronologicznie szkołą prawa powstałą w Japonii była prywatna Szkoła Prawa Meiji (jap. Meiji Hōritsu Gakkō) założona w styczniu 1881 r. Szkoła ta, podobnie jak Tokijska Szkoła Prawa, wyrosła na wzorcach francuskich. Miała ona trzech głównych fundatorów – Tatsuo Kishimoto, Gōzō Miyagiego oraz Misao Yashiro, byłych uczniów oraz zwolenników zmian w prawie cywilnym zaproponowanych przez Gustava Boissonade’a. Szkoła Prawa Meiji aktywnie angażowała się w politykę na szczeblu państwowym, wspierając demokratyczne postulaty Partii Liberalno-Ludowej (jap. Jiyū Min-ken Undō)³³. Będąc pod wrażeniem osiągnięć rewolucji francuskiej, Kishimoto oraz Yashiro popierali rozszerzenie praw obywatelskich, co spotkało się z wielką opozycją ze strony rządu cesarskiego oraz kadry Uniwersytetu Tokijskiego broniącej konserwatywnych wartości. Pomiędzy dwoma szkołami zawiązała się rywalizacja na polu naukowym oraz ideologicznym, która skutkowałą corocznym obniżaniem czesnego w celu przyciągnięcia możliwie największej liczby studentów. Konkurencja ta wkrótce doprowadziła do problemów finansowych obu ośrodków akademickich i podpisania porozumienia kończącego wieloletni spór. W latach 1893–1898 Szkoła Prawa Meiji uczestniczyła w pracach komisji do spraw Kodeksu cywilnego, wspierając Japońsko-Francuską Szkołę Prawa w próbie przeforsowania projektu Boissonade’a³⁴.

Wkład Szkoły Prawa Meiji w rozwój japońskiej jurysprudencji został doceniony przez rząd cesarski, który w sierpniu 1903 r. zmienił jej nazwę na Uniwersytet Meiji (jap. Meiji-Daigaku), zaś w maju 1922 r. cesarz oficjalnie podniósł jej rangę do uczelni wyższej³⁵.

³² Zob. Henshūinkai, *Senshū Daigaku no Rekishi*, Heibonsha: Tōkyō 2009.

³³ T. Ōkubo, *Ono Azusa and the Meiji Constitution: The Codification and Study of Roman Law at the Dawn of Modern Japan*, <http://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/transcultural/article/view/10747/4724#scontent21sym>, [dostęp 30.05.2016].

³⁴ Zob. A. Yoshii, *Meiji Gakkō*, [w:] *Nihoshi Daijiten*, kan 6, Heibonsha, Tōkyō 1994.

³⁵ Zob. S. Akihito, *Meiji Daigaku*, [w:] *Kokushi Daijiten*, kan 15, Yoshikawa Kōbunkan, Tōkyō 1992.

Piątą chronologicznie szkołą prawa powstałą w Japonii była prywatna Tokijska Szkoła Zawodowa (jap. *Tōkyō Senmon Gakkō*) założona w październiku 1882 r. Jej założycielem oraz pierwszym dyrektorem był Hidemaro Ōkuma, znany ze swoich liberalnych poglądów. Japończyk, widząc korzyści w niemieckim modelu zarządzania w stosunkach służbowych, a także sposobach rozwiązywania przez prawników na Uniwersytecie Tokijskim teoretycznych i praktycznych sporów, zdecydował się otworzyć konkurencyjną prywatną szkołę skupiającą się na szeroko rozumianym prawie politycznym oraz ekonomii. Wzorem dla Japończyka był jednakże anglosaski system prawa oraz kompleksowa wiedza jurystów. Ōkuma nie ukrywał, że jego celem było wykształcenie grupy praktyków, w szczególności adwokatów, a nie teoretyków, dlatego też popierał uregulowanie przez rząd zawodu prawnika na wzór brytyjski lub amerykański. Tokijska Szkoła Zawodowa przeżyła kryzys w związku z rządowym zakazem udzielania wykładów w prywatnych placówkach edukacyjnych przez sędziów, prokuratorów oraz profesorów zatrudnionych na państwowych uczelniach. W celu uratowania prestiżu szkoły podjęto rozmowy scaleniowe z utworzoną w 1885 r. Szkołą Prawa Brytyjskiego (jap. *Igirisu Hōgaku Gakkō*), które ostatecznie zakończyły się niepowodzeniem. W ciągu całej swojej działalności w okresie kodyfikacji w japońskim prawie Tokijska Szkoła Zawodowa, pomimo swojego liberalnego programu nauczania, stała na stanowisku, iż należy wstrzymać się z wprowadzeniem w życie projektu Kodeksu Cywilnego *Boissonade*'a³⁶.

Wkład Tokijskiej Szkoły Zawodowej w rozwój japońskiej jurysprudencji został doceniony przez rząd cesarski, który we wrześniu 1902 r. zmienił jej nazwę na Uniwersytet Waseda (jap. *Waseda Daigaku*), zaś w lutym 1920 r. cesarz oficjalnie podniósł jej rangę do uczelni wyższej³⁷.

Wspomniana wcześniej Szkoła Prawa Brytyjskiego była kolejną próbą stworzenia niezależnego od Uniwersytetu Tokijskiego ośrodka akademickiego. Jej główny założyciel, Tetsujirō Nishikawa, poznając francuski oraz anglosaski system prawa, szczególną uwagę zwrócił na przydatność analizy anglosaskiego orzecznictwa oraz wykorzystania go w praktyce w japońskich sądach. Celem Japończyka było wprowadzenie do sądownictwa ducha empirycznego liberalizmu, który stał w sprzeczności z francuskim pozytywnym liberalizmem zakładającym prymat prawa stanowionego nad orzecznictwem. Szkoła Prawa Brytyjskiego, pomimo rządowego zakazu prowadzenia wykładów przez osoby zatrudnione na publicznych stanowiskach, przyciągała wielu naukowców z Uniwersytetu Tokijskiego zafascynowanych prawem Wielkiej Brytanii oraz Stanów Zjednoczonych. Podczas dyskusji nad Kodeksem cywilnym opowiadała się ona, podobnie

³⁶ Zob. A. Yoshii, *Tōkyō Senmon Gakkō*, [w:] *Nihoshi Daijiten*, kan 5, Heibonsha, Tōkyō 1993.

³⁷ Zob. Y. Ōkubo, *Tōkyō Senmon Gakkō*, [w:] *Nihon Kingendaishi Jiten*, Tōyō Keizai Shimpōsha, Tōkyō 1978.

jak Tokijska Szkoła Zawodowa, zdecydowanie przeciwko natychmiastowemu wejściu w życie projektu Boissonade'a.

Wkład Szkoły Prawa Brytyjskiego w rozwój japońskiej jurysprudencji został doceniony przez rząd cesarski, który we wrześniu 1902 r. zmienił jej nazwę na Uniwersytet Chūō (jap. Chūō Daigaku), zaś w lutym 1920 r. cesarz oficjalnie podniósł jej rangę do uczelni wyższej.

Jedyną szkołą prawa, która powstała w Japonii na podstawie ściśle niemieckich wzorców nauczania była Szkoła Stowarzyszenia Akademickiego Nauk Niemieckich (jap. Doitsu Gakukyōkai Gakkō). Idea jej założenia narodziła się już w 1881 r, i początkowo była ona ośrodkiem nauczającym o niemieckiej kulturze prawnej i postulującym jej uwzględnienie w pracach legislacyjnych nad kodeksem karnym oraz cywilnym. Głównymi inicjatorami przekształcenia ośrodka w prywatną szkołę prawa byli Amane Nishi oraz Hiroyuki Katō³⁸. Drugi z Japończyków zaliczał się do grupy pierwszych prawników, którzy wyjechali w latach 1860–1868 do Niemiec w celu poznania miejscowego prawa oraz zwyczajów. Jego znajomość języka niemieckiego oraz szerokie kontakty w kraju i zagranicą umożliwiły mu w 1885 r. przekształcenie stowarzyszenia w prywatną szkołę polityki i prawa niemieckiego, bazującą na doświadczeniach niemieckiego oświecenia oraz odrzucającą historyczną szkołę prawa jako tę, która sprzeciwiała się wszelkim kodyfikacjom. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych szkoła ta została zaliczona przez rząd do jednej ze szkół zawodowych prawników, lecz w związku z obcięciem dotacji traciła ona stopniowo na znaczeniu. Wielu wybitnych wykładowców przechodziło do innych ośrodków akademickich. W związku z kryzysem finansowym oraz z niedostatkiem kadry naukowej w 1895 r. podjęto decyzję o włączeniu części struktur szkoły pod zarząd Uniwersytetu Tokijskiego³⁹. Mimo utraty formalnej samodzielności trzon Szkoły Stowarzyszenia Akademickiego Nauk Niemieckich został w 1890 r. zaliczony do dziewięciu najważniejszych prawniczych ośrodków w Japonii. W 1964 r., po kilku dekadach starań, został on przemianowany na Uniwersytet Dokkyo (jap. Dokkyō Daigaku).

Sukces tokijskich szkół prawa zachęcił również prawników z innych regionów Japonii do zakładania własnych ośrodków. W październiku 1886 r. Misao Inoue, Hisashi Ogu-
ra, Moriyoshi Kazumi oraz Tarō Tezuka stworzyli w Osace Szkołę Prawa Kansai (jap. Kansai Hōritsu Gakkō)⁴⁰, która opierała się na dotychczasowych doświadczeniach prywatnych szkół. Naczelnym celem dydaktycznym Szkoły Prawa Kansai było nauczanie języka oraz prawa francuskiego w oparciu o poglądy przekazane przez Boissonade'a podczas wielu jego wykładów w Japonii. Szkoła reprezentowała światopogląd liberalny, choć od-

³⁸ R. Minear, *Nishi Amane and the Reception of Western Law in Japan*, „Monumenta Nipponica” 1973, No. 2/28, s. 156.

³⁹ <http://homepage2.nifty.com/tahara~d-c/doiugakko.html>, [dostęp 24.05.2016].

⁴⁰ <http://www.kansai-u.ac.jp/nenshi/people/>, [dostęp 24.05.2016].

rzucała indywidualizm jednostki na rzecz dobra wspólnego. W 1892 r. jej przedstawiciele dołączyli do sporu nad Kodeksem cywilnym, stając u boku zwolenników jego natychmiastowego wprowadzenia w życie⁴¹. Ze względu na odległość do stolicy w pierwszym okresie kodyfikacji wywarła ona marginalny wpływ na jego kształt. Pomimo tego skupiała ona wielu japońskich prawników z południowo-zachodniej części kraju i wkrótce stała się najważniejszą regionalną szkołą prawa. W 1904 r. otrzymała ona status szkoły zawodowej i od tej pory mogła kształcić prawników z państwową licencją. Rok później na podstawie ustawy o osobach prawnych zmieniła nazwę na Prywatny Uniwersytet Kansai (jap. Shiritsu Kansai Daigaku). Wkład Szkoły Prawa Kansai w rozwój japońskiej jurysprudencji oraz kształcenia prawników został doceniony w czerwcu 1922 r., kiedy to cesarz oficjalnie podniósł jej rangę do uczelni wyższej.

Przez prawie dwie dekady ery Meiji wszystkie utworzone szkoły prawa w Japonii koncentrowały się na poznawaniu oraz nauczaniu systemów prawa państw europejskich, a w szczególności francuskiego i anglosaskiego. Dominującymi metodami były komparatystyczna oraz dogmatyczno-historyczna, które miały na celu wsparcie procesu legiślacyjnego i modernizację kraju. Sytuacja ta zmieniła się wraz z przygotowaniem do oficjalnej proklamacji nowej konstytucji, zwanej powszechnie Konstytucją Meiji (jap. Dai Nippon Teikoku Kempō). Podczas dyskusji w cesarskim rządzie wiosną 1889 r. nad wpływem państw ościennych na nowy ustrój Japonii ministrowie doszli do porozumienia, iż istnieje konieczność utworzenia szkoły, której głównym celem będzie badanie prawa japońskiego. Jak podkreślali inicjatorzy, w Japonii należało zacząć uczyć zarówno starego, jak i nowego prawa japońskiego, biorąc za punkt odniesienia zalety i wady praw państw ościennych. Edukacja ta miała wspomóc harmonizację prawa japońskiego oraz rozwój rodzimej doktryny, wyłamując się spod wieloletniej dominacji naukowej europejskich prawników.

W dniu 21 września 1889 r. w obecności Premiera Japonii, Aritomo Yamagaty, Ministra Sprawiedliwości, Akiyoshiego Yamady, a także Gustava Boissonade'a i wielu innych znakomitych gości doszło do oficjalnego otwarcia Japońskiej Szkoły Prawa (jap. Nihon Hōritsu Gakkō). Do 4 października otrzymała rządową licencję i rozpoczęła swoją działalność. Od samego początku w szkole przyjęto zachodnie standardy nauczania, co było możliwe dzięki państwowym funduszom. Pomimo tego Japońska Szkoła Prawa od chwili powstania charakteryzowała się konserwatywnym światopoglądem i po pierwszej fascynacji systemami prawa państw europejskich zaczęła doceniać tradycję prawną Japonii oraz wielość i różnorodność jej zwyczajów tworzących jej wyjątkową kulturę. Popierając kodyfikację oraz modernizację państwa, w Nihon Hōritsu Gakkō po pierwszy podkreślano, iż prawo powinno być dostosowane do „charakteru narodowego” (jap. ko-

⁴¹ Zob. A. Iwata, *Nihon Hōri Shōsho Nijūgo Sōkan*, Tōkyō 1943.

kutai) obejmującego swoim zakresem warunki społeczne, kulturę oraz tradycje⁴². W styczniu 1897 r. ukazał się pierwszy redagowany w niej numer czasopisma – był to przegląd akademicki zatytułowany „Nowy Magazyn Japońskiego Prawa i Polityki” (jap. Nihon Hōsei Shinshi). Z uwagi na zainteresowanie nowym japońskim prawem w 1904 r. na wszystkich wydziałach szkoły znajdowało się łącznie 1800 studentów oraz 80 pracowników naukowych.

Japońska Szkoła Prawa wywarła największy wpływ na powstanie nowoczesnej, wczesnej XX-wiecznej japońskiej jurysprudencji, która doprowadziła do nowelizacji kodeksów przyjętych w latach 1878–1902. W dniu 22 grudnia 1898 r. Nihon Hōritsu Gakkō stała się fundacją i oficjalnie uzyskała osobowość prawną. Jej wkład w rozwój japońskiej jurysprudencji został doceniony przez rząd cesarski, który w sierpniu 1903 r. zmienił jej nazwę na Uniwersytet Japoński (jap. Nihon Daigaku), zaś w kwietniu 1920 r. cesarz oficjalnie podniósł jej rangę do uczelni wyższej.

4. Podsumowanie rozwoju japońskich szkół prawa w okresie ery Meiji

Lata 1872–1916 charakteryzowały się powstawaniem wielu nowych szkół prawa, których światopogląd oraz program nauczania wiązał się bezpośrednio z jednym z państw europejskich. W pierwszym okresie, głównie za sprawą zaproszonych do Japonii francuskich prawników dominowały tu wpływy francuskie, charakteryzujące się próbą przeniesienia (a właściwie skopiowania) na japoński grunt prawa kodeksów napoleońskich. Dynamika związana z kodyfikacją dwóch najważniejszych gałęzi prawa – prawa cywilnego oraz karnego, a także poszukiwania nowej ustawy ramowej sprawiły, iż do Japonii zaczęły przenikać również niemieckie oraz anglosaskie wzorce. Ośrodkiem skupiającym jurystów badających *common law* został Uniwersytet Tokijski, podczas gdy ich metody pracy nad tekstami aktów prawnych w większości nawiązywały do niemieckiego modelu jurysprudencji. Pierwszy etap nowoczesnej doktryny prawniczej w Japonii został celowo ograniczony do komparatystyki oraz wspierania legislacji. Wiele prywatnych inicjatyw, pomimo istniejących różnic w poglądach na prawodawstwo i idealny system prawa, mogło liczyć na wsparcie ze strony rządu cesarskiego, który dążył do stworzenia grupy wszechstronnie wykształconych japońskich jurystów. W 1890 r. pod formalnym zarządem Uniwersytetu Tokijskiego znajdowało się dziewięć najważniejszych szkół prawa, które następnie ewoluowały w najważniejsze prawnicze uczelnie wyższe w kraju. Do ich grona, oprócz Uniwersytetu Tokijskiego, zaliczały się: Japoń-

⁴² M. Fushiwara, *Nihon Hōritsu Gakkō to Tokubetsu Ninka Gakkō Kisoku*, http://ci.nii.ac.jp/els/110009901442.pdf?id=ART0010432948&type=pdf&lang=en&host=cinii&order_no=&ppv_type=0&lang_sw=&no=1455973945&cp=, [dostęp: 18.05.2016].

sko-Francuska Szkoła Prawa, Szkoła Specjalistyczna, Szkoła Prawa Meiji, Tokijska Szkoła Zawodowa, Szkoła Prawa Brytyjskiego, Szkoła Stowarzyszenia Akademickiego Nauk Niemieckich, Japońska Szkoła Prawa oraz powstała w 1890 r. prywatna Szkoła Keiō (jap. Keiō Gijuku).

Oprócz wspierania rozwoju naukowego ogólnej teorii prawa rząd cesarski podjął również starania mające na celu uregulowanie zawodu prawnika. Szczególne zasługi na polu przygotowania studentów do przyszłego zawodu należy przypisać szkołom prawa *common law*, które rozumiały potrzebę modernizacji życia społecznego, również poprzez wykształcenie obok jurystów grupy zawodowych prawników.

Po ponad 25 latach pobierania nauk od zagranicznych prawników, mając już pewne doświadczenie z zakresie kodyfikacji prawa, Japończycy zdecydowali się otworzyć pierwszą szkołę prawa japońskiego. Zainteresowanie dawnymi prawami Japonii oraz ich wpływem na postępującą kodyfikację okazało się wielkie. Na przełomie XIX i XX wieku Japończycy odkryli, iż modernizacja systemu prawa, choć jest konieczna, może przybrać różne kształty, niekoniecznie odrzucające wiekowe tradycję oraz zwyczaje. Nowy etap japońskiej jurysprudencji rozpoczął się w 1916 r., kiedy to po raz pierwszy w historii japoński profesor, Naojirō Sugiyama, objął stanowisko wykładowcy prawa francuskiego na Uniwersytecie Tokijskim⁴³.

Bibliografia

Źródła

大学令(大正7年勅令第388号), [jap. Daigakurei, Taishō 7 Nen Chokurei Dai 388 Go, pl. Akt Uniwersytecki, edykt cesarski z 7 roku Ery Taishō, akt nr 388], <http://www.geocities.jp/nakanolib/rei/rt07-388.htm> [dostęp: 12.05.2016].

神皇正統記 (Jinnō Shōtōki, pl. Kronika Autentycznych Rodowodów Boskich Cesarzy), <http://www.j-texts.com/chusei/rek/jinno.html> [dostęp: 07.05.2016].

日本書紀卷第二十二推古天皇六百年 (Nihon Shoki, kandai 22, Suiko Tenno, Roppiakunen, pl. Kroniki japońskie, t. 22, Cesarzowa Suiko, 604 n.e.), http://miko.org/~uraki/kuon/furu/text/syoki/syoki22.htm#sk22_02 [dostęp 07.05.2016].

Opracowania

Akihito S., *Meiji Daigaku*, [w:] Kokushi Daijiten, kan 15, Yoshikawa Kōbunkan, Tōkyō 1992.

Behrendt P., *Proces westernizacji Azji*, <http://www.polska-azja.pl/2011/06/15/p-behrendt-paradoksy-westernizacji-azji> [dostęp: 25.05.2016].

⁴³ Y. Noda, *Comparative Jurisprudence in Japan: Its Past and Present*, part I..., s. 215.

- Bouineau J., Roux J., *200 Ans de Code Civil*, ADPF-Publications, Paris 2004.
- Brownlee J. S., *Four Stages of the Japanese Kokutai* – treść przemówienia z konferencji JSAC organizowanej przez University of British Columbia w październiku 2000 r., <http://www.iar.ubc.ca/centres/cjr/seminars/semi2000/jsac2000/brownlee.pdf>, [dostęp: 07.05.2016].
- Chen E. I., *The National Law Examination of Japan*, „Journal of Legal Education” 1989, vol. 39, no 1.
- Funk D. A., *Traditional Japanese Jurisprudence: Justifying Loyalty and Law*, „Southern University Law Review” 1990, vol. 17.
- Fushiwara M., *Nihon Hōritsu Gakkō to Tokubetsu Ninka Gakkō Kisoku*, http://ci.nii.ac.jp/els/110009901442.pdf?id=ART0010432948&type=pdf&lang=en&host=cinii&order_no=&ppv_type=0&lang_sw=&no=1455973945&cp=, [dostęp: 18.05.2016].
- Górnicki L., *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 1*, C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2012.
- Halpérin J. L., *Deux cents ans de rayonnement du Code civil des Français?*, „Les Cahiers de droit” 2005, vol. 46, no1–2.
- Henshūinkai, *Senshū Daigaku no Rekishi*, Heibonsha, Tōkyō 2009.
- Hozumi N., *The New Japanese Civil Code: As Material for the Study of Comparative Jurisprudence*, Tokyo Print. Co., Saint Louis 1904.
- Iwata A., *Nihon Hōri Shōsho Nijūgo Sōkan*, Tōkyō 1943.
- Jelonek B., *XIX-wieczne procesy tworzenia Japońskiego Kodeksu Cywilnego*, [w:] M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa (red.), *Rozprawa o metodzie prawa i polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.
- Kość A., *Filozoficzne podstawy prawa japońskiego w perspektywie historycznej*, Wyd. KUL, Lublin 2001.
- Lehmann J.P., *The Roots of Modern Japan*, [w:] M. Dean (red.), *Japanese Legal System: Text and Materials*, London 1997.
- Leszczyński L., *Prawo japońskie*, [w:] W. Barbasiewicz (red.), *Główne Kultury Prawne Współczesnego Świata*, PWN, Warszawa 1995.
- Minear R., *Nishi Amane and the Reception of Western Law in Japan*, „Monumenta Nipponica” 1972, vol. 2/28.
- Najita T., *Japan: The Intellectual Foundations of Modern Japanese Politics*, University of Chicago Press, Chicago–London 1980.
- Nakai, *Tokugawa Confucian Historiography: The Hayashi, Early Mito School and Arai Hakuseki*, [w:] P. Nosco (red.) *Confucianism and Tokugawa Culture*, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Noda Y., *Comparative Jurisprudence in Japan: Its Past and Present*, part I, [w:] H. Tanaka, M. D. Smith (red.), *The Japanese Legal System. Introductory Cases and Materials*, University of Tokyo Press, Tōkyō 1976.
- Noda Y., *Comparative Jurisprudence in Japan: Its Past and Present*, part II, „Law in Japan” 1976, no 1.
- Noda Y., *Introduction to Japanese Law*, [w:] M. Dean (red.), *Japanese Legal System: Text and Materials*, Cavendish Pub., London 1997.
- Noda Y., *Meiji Shōnen ni okeru Furansuhō no Eikyō*, „Nichifutsu Hogaku” 1961, no 1.
- Oka T., *Meiji Mimpō to Ume Kenjirō: Kikoku 100 Nen o Hata ni sono Gyūseki o Furikaeru*, „Hōgaku Kokorozashi Hayashi” 1991, Nr 88/4.

- Owen J., *Kokutai no Hongi: Cardinal Principles of the National Entity of Pana*, Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts 1949.
- Ōkubo T., *Ono Azusa and the Meiji Constitution: The Codification and Study of Roman Law at the Dawn of Modern Japan*, <http://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/transcultural/article/view/10747/4724#s-dend-note21sym>.
- Ōkubo Y., *Nihon Kindaihō no Chichi Bowasonādo*, Iwanami Shoten, Tōkyō 1977.
- Ōkubo Y., *Tōkyō Senmon Gakkō*, [w:] *Nihon Kingendaishi Jiten*, Tōkyō Keizai Shimpōsha, Tōkyō 1978.
- Sims R., *French Policy Towards the Bakufu and Meiji Japan 1854–1894*, Richmond Curzon, Avon 1998.
- Takayanagi K., *A Century of Innovation. The Development of Japanese Law, 1868–1961*, [w:] Tanaka (red.), *The Japanese Legal System. Introductory Cases and Materials*, Tōkyō 1994.
- Uchiike K., *Meiji Hōgaku Kyōikushi no Kenkyū*, „Hōseishi Kenkyū” 1989, no 1.
- Woodruff J.S., *The Japanese Lawyer*, „Nebraska Law Review” 1955–1956, vol. 35.
- Yamaguchi R., „Mille-feuilles influences” – *Reception of foreign law in the Edo-Meiji period Japan*, Kyushu University Legal Research Bulletin, Graduate School of Law, Kyushu University 2013.
- Yasunaga T., *Ando Shoeki: Social and Ecological Philosopher in Eighteenth-Century Japan*, Weatherhill, New York 1992.
- Treaty of Kanagawa 1854; <http://www.history.navy.mil/branches/teach/pearl/kanagawa/friends5.htm>.
- Yoshii A., *Meiji Gakkō*, [w:] *Nihoshi Daijiten*, kan 6, Heibonsha, Tōkyō 1994.
- Yoshii A., *Tōkyō Hōgakkō*, [w:] *Nihoshi Daijiten*, kan 5, Heibonsha, Tōkyō 1993.
- Yoshii A., *Tōkyō Senmon Gakkō*, [w:] *Nihoshi Daijiten*, kan 5, Heibonsha, Tōkyō 1993.
- Zaorski A., *Stosunki historyczne i historyczno-prawne pomiędzy Unią europejską a Japonią*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy” 2013, nr 9.

Strony internetowe

<http://homepage2.nifty.com/tahara~d-c/doiugakko.html>, [dostęp 24.05.2016].

http://www.hosei.ac.jp/gaiyo/daigaku_shi/museum/2012/120621.html, [dostęp 24.05.2016].

<http://www.kansai-u.ac.jp/nenshi/people/>, [dostęp 24.05.2016].